

صکوک بیع دین: ابزاری نوین جهت سیاست‌گذاری پولی بانک مرکزی

دوشنبه ۵ آبان ۱۳۹۳ - ۱۵:۵۶

کد خبر: ۱۷۱۳۰۰

حسین میسمی (کارشناس پژوهشی)

۱- بیع دین و ضوابط آن در فقه اسلامی

بیع دین یکی از مصادیق کاربردی بیع است. در اصطلاح فقیهان، «دین» به هر مال کلی گفته می‌شود که به واسطه یکی از اسباب بر ذمه شخص دیگری ثابت می‌گردد. به عبارت ساده‌تر، دین طلبی است که یک فرد از فرد دیگر دارد. ویژگی‌های عقد بیع دین به گونه‌ای است که می‌تواند به عنوان یک ابزار سیاست پولی و در قالب اوراق بهادار بانک مرکزی کاربرد داشته باشد. در واقع با فرض اینکه بدهی بانک‌ها و دولت به بانک مرکزی مبنای صحیح شرعی داشته و بدهی حقیقی محسوب شوند، بانک مرکزی به عنوان داین می‌تواند تمام یا بخشی از این بدهی‌ها را (که جزء دارایی‌های بانک مرکزی محسوب می‌شوند) به شخص ثالث (در بازار بین بانکی) با قیمتی کمتر از قیمت اسمی بفروشد. با فروش دین، مالکیت دین به غیر بانک مرکزی واگذار می‌شود و این امکان برای مالک جدید نیز میسر است که دین را مجدداً به فروش برساند.

علی‌رغم مشروعیت اصل بیع دین، در این معامله ضوابط مشخصی وجود دارد که باید در ابزارسازی به آنها توجه نمود. اولاً، کاهش دین در مقابل پرداخت زودتر بدهکار یا شخص ثالث (تنزیل)، صحیح است. ثانیاً، افزودن بر مبلغ دین در ازای تمديد زمان بازپرداخت، ربای جاهلی و حرام است. اما آخرین و شاید مهمترین ضابطه در عقد بیع دین، صوری نبودن دین مبنای تنزیل است. در واقع تنها دیونی می‌توانند مبنای تنزیل بر اساس بیع دین قرار گیرند که غیرصوری بوده و حقیقی باشند. از سوی دیگر، دین در دو حالت صوری می‌گردد:

* زمانی که سند دین مرتبط با بخش حقیقی اقتصاد نبوده و معامله‌ای واقعی بر اساس آن انجام نشده باشد. مثلاً فردی بخواهد به فرد دیگری قرض بدهد و به منظور فرار از ربا، به قرض گیرنده چک بدهد؛ به نحوی که قرض گیرنده با تنزیل چک (به خود مدیون و یا به شخص ثالث) به وجه نقد دست یابد.

* زمانی که بین طرفین معامله، «اتحاد مالکیت» وجود داشته باشد. یعنی اگر در بیع دین، متعاملین شخصیت حقوقی واحدی باشند، این دین صوری بوده و به

شرعی

لحاظ

قابلاً

ت

ت

ت

ن

ز

ی

ل

ن

د

ا

ر
د
.
ز
پ
ر
ا
د
ر
ا
پ
ن
ط
و
ر
ت
ب
ه
د
ل
چ
ل
ا
ت
ج
ا
د
م
ا
ل
ک
چ
ت
،
پ
چ
ع
ط
و
ر
ی
خ
و
ا
ط
د
د
ش
د
؛
و
ل
و
ا

ي
ن
ك
ه
و
ج
و
ه
ل
ط
ل
ا
ز
ة
ن
ز
ي
ل
ن
ر
ف
ع
ل
ي
ت
ه
ا
ي
ل
ط
ن
و
م
ش
ر
و
ع
ا
ق
ن
ط
ا
ن
ي
م
و
ر
ن
ا

س
ت
ف
ا
ن
ه
و
ا
ق
ع
ش
و
ن
.
ا
ز
ا
ي
ن
ح
ا
ل
ل
ت
م
م
ت
و
ا
ن
ب
ه
ع
ن
و
ا
ن
»
ط
و
ر
ت
م
ع
ا
م
ل
ه
«
ي
ا
د
ك
ر

، اگر بین دو شخص حقوقی که اتحاد مالکیت دارند (مانند رابطه یک بانک با شرکت لیزینگ زیرمجموعه‌اش) مالی رد و بدل شود، هر چند «صورت بیع» اتفاق افتاده و مبیع و ثمن جابه‌جا می‌گردند، اما این معامله از منظر فقهی واقعی نبوده و تنها صورت بیع را دارد.

ثمره بحث مطرح‌شده در موضوع این گزارش آن است که اگر به لحاظ حقوقی ثابت شود که بانک مرکزی و بانک‌های دولتی زیر مجموعه‌ای از دولت هستند، دیون موجود بین آنها در حکم دیون صوری بوده و قابلیت تنزیل و در نتیجه انتشار اوراق بیع دین ندارد و باید راهکار دیگری برای حل این مشکل ارائه نمود.

۲- بیع دین در نظام حقوقی کشور

از منظر حقوقی، عمده بحث بیع دین در قوانین کشور در تنزیل اسناد تجاری از طرف بانکها مطرح است. تا سال ۱۳۸۹ عملیات مربوط به خرید دین بر مبنای «آییننامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری و مقررات اجرایی آن» و «دستورالعمل اجرایی اعتبار در حساب جاری در قالب خرید دین» که به تصویب شورای پول و اعتبار رسیده بود، انجام می‌پذیرفت. از سال ۱۳۸۹، قرارداد خرید دین به صورت رسمی وارد قوانین بانکی شد و مطابق ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم توسعه، عقد خرید دین به عقود مندرج در فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا اضافه گردید. در دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های اجرایی عقد خرید دین، بر ضرورت واقعی بودن دیون مبنای تنزیل تأکید شده است.

۳- الگوی پیشنهادی اوراق بیع دین بانک مرکزی

الف. با فرض عدم اتحاد مالکیت

اگر ثابت شود که به لحاظ قانونی مالکیت دولت، بانک مرکزی و بانک‌های دولتی مستقل است، آن‌گاه بانک مرکزی به لحاظ فقهی می‌تواند تمامی مطالبات خود از دولت، شرکت‌های دولتی، بانک‌های دولتی و بانک‌های خصوصی را با شیوه‌ای یکسان تنزیل کند. علاوه بر این، بانک‌ها نیز می‌توانند مطالباتی که از تسهیلات‌گیرندگان دارند را نیز با این شیوه تنزیل کنند؛ یعنی انتشار اوراق توسط بانک مرکزی مانع انتشار اوراق توسط بانک‌ها نیست.

ب. با فرض اتحاد مالکیت

در این حالت باید بین بدهی بانک‌های خصوصی و بدهی دولت و بانک‌های دولتی به بانک مرکزی تفکیک قائل شد. در ادامه به توضیح هر یک پرداخته می‌شود:

* انتشار صکوک بیع دین روی بدهی بانک‌های خصوصی به بانک مرکزی مشکل فقهی نداشته و قابل اجرا می‌باشد؛ زیرا مالکیت بانک‌های خصوصی از مالکیت دولت و بانک مرکزی مستقل است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود از این ابزار جهت سیاستگذاری پولی استفاده شود (به جهت سادگی و عدم نیاز به نقل و انتقال دارایی پایه فیزیکی). همان طور که بانک مرکزی می‌تواند به پشتوانه مطالبات خود از بانک‌های خصوصی اوراق بیع دین منتشر کند، بانک‌های خصوصی نیز می‌توانند به پشتوانه دیون خود از تسهیلات‌گیرندگان اوراق منتشر کنند. مثلاً اگر بانک الف از بانک مرکزی هزار میلیارد تومان خط اعتباری گرفته و آن را از طریق عقد مرابحه به مشتریان اختصاص داده است، می‌تواند بر اساس مطالبات خود صکوک بیع دین منتشر نموده و منابع خود را آزاد کند (بنابراین، این موضوع که بانک مرکزی قبلاً بر اساس این مطالبات اوراق منتشر نموده مشکلی ایجاد نمی‌کند).

* مقوله اتحاد مالکیت مانع انتشار صکوک بیع دین روی بدهی دولت و بانک‌های دولتی به بانک مرکزی است. راه‌حلی که به منظور حل این مشکل می‌توان ارائه داد آن است که بانک‌های دولتی (مانند بانک مسکن) مطالبات تسهیلاتی خود (مثلاً بابت طرح مسکن مهر) را به صورت بلوک درآورده و آن را در مقابل بدهی‌های‌شان به صورت یک‌جا در اختیار بانک مرکزی قرار دهند و بانک مرکزی (با انتشار صکوک بیع دین) آن‌ها را نزد سایر بانک‌ها (در بازار بین بانکی) تنزیل کند. این انتقال نیز فقط یک سند قانونی است. به عنوان مثال، صرفاً با یک سند می‌توان معادل ده هزار میلیارد تومان از مطالبات بانک مسکن (در چند سال آینده) از تعداد مشخصی از تسهیلات‌گیرندگان مسکن مهر (که این مطالبات به صورت اقساط ماهانه تسهیلات‌گیرندگان هستند)، را به بانک مرکزی منتقل نمود (از ستون دارایی ترازنامه بانک مسکن خارج و به جزء سایر دارایی‌ها در ستون دارایی ترازنامه بانک مرکزی وارد نمود). در این شرایط بانک مرکزی به عنوان مالک جدید مطالبات، اقدام به انتشار اوراق صکوک بیع دین به پشتوانه آنها خواهد نمود. البته، در اینجا پس از انتشار صکوک بانک مرکزی، بانک مسکن دیگر نمی‌تواند روی آن دسته از مطالبات خود از مشتریان که سند آن را به بانک مرکزی داده است، صکوک مستقل (مثلاً اوراق رهنی) منتشر کند.

۴- توصیه‌های سیاستی به بانک مرکزی جهت استفاده از صکوک بیع دین

با توجه به مباحث مطرح‌شده در این مختصر می‌توان توصیه‌های ذیل را به بانک مرکزی ارائه نمود:

* بانک مرکزی تا کنون جهت انجام عملیات بازار باز صرفاً از ابزار اوراق مشارکت استفاده نموده است، در حالی که این ابزار محدودیت‌های خاص خود را دارد و لذا لازم است با استفاده از نوآوری‌های صنعت بانکداری اسلامی به ویژه در طراحی اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، ابزارهای جایگزینی ارائه نمود که با مبانی فقه امامیه سازگار باشند. یکی از مهم‌ترین این ابزارها صکوک بیع دین است. مشهور فقهای شیعه عقد بیع دین را به لحاظ شرعی می‌پذیرند و نظام حقوقی کشور نیز این عقد را به عنوان یک ابزار پذیرفته است. بنابراین از منظر فقهی و حقوقی استفاده از این ابزار کاملاً امکان‌پذیر است.

* محدودیت فقهی در طراحی این ابزار، شبهه وجود اتحاد مالکیت بین دولت، بانک‌های دولتی و بانک مرکزی است. حتی با فرض وجود اتحاد مالکیت نیز می‌توان از راهکار ارائه‌شده در این گزارش (که به تأیید شورای فقهی بانک مرکزی نیز رسیده است) استفاده نمود؛ بدین صورت که بانک‌های دولتی (مانند بانک مسکن) مطالبات تسهیلاتی خود (مثلاً از طرح مسکن مهر) را به صورت بلوک درآورده و آن را در مقابل بدهی‌های‌شان به صورت یک‌جا در اختیار بانک مرکزی قرار دهند و بانک مرکزی (با انتشار صکوک بیع دین) آنها را نزد بانک‌ها (در بازار بین بانکی) تنزیل کند.

* البته مقوله اتحاد مالکیت صرفاً در رابطه بانک مرکزی با بانک‌های دولتی معنی می‌یابد اما در بازار بین بانکی بانک‌های خصوصی متعددی نیز حضور دارند که مالکیت آنها از مالکیت بانک مرکزی کاملاً مستقل بوده و لذا امکان استفاده از صکوک بیع دین به آسانی وجود خواهد داشت.

* در نهایت در قوانین موجود کشور، به بانک مرکزی اجازه انتشار بیع دین داده نشده است و استفاده از این ابزار صرفاً برای بانک‌ها مجاز است. در این رابطه لازم است مقررات لازم تصویب گردد.

منبع: فصلنامه تازه‌های اقتصاد، پاییز ۱۳۹۳، سال یازدهم، شماره ۱۴۳، صفحات ۱۱۹-۱۱۸.

اخبار مرتبط:

[صکوک بیع دین، تصویب شد.](#)

[اسناد خزانه اسلامی؛ از الف تا ی](#)

[اتحاد مالکیت](#)

[خرید دین در نظام بانکی](#)

[بررسی فقهی و حقوقی وثایق بانکی](#)

[مقالات «ابزارهای مالی اسلامی \(صکوک\)»](#)

برچسب‌ها: [خرید دین](#)، [صکوک](#)، [میثمی](#)

تعداد بازدید: ۲۲۶۰۲

اطلاعات آماری >

اولویت‌های پژوهشی >

قوانین و مقررات >

پژوهشگران داخلی >

پژوهشگران خارجی >

گالری تصاویر >

معرفی نشریات داخلی >

معرفی نشریات خارجی >

موسسات و بانک‌های اسلامی جهان >

موسسات علمی-تحقیقاتی داخلی >

موسسات علمی-تحقیقاتی خارجی >

پژوهشکده پولی و بانکی >

تماس با ما

تهران- میدان آرژانتین، ابتدای بزرگراه افریقا روبروی پارکینگ بیهقی پلاک ۱۰

تلفن: ۰۲۱-۸۸۶۵۷۴۵۰-۵۴

Email: info@mbri.ac.ir